

بررسی تطبیقی سیاست‌های جمعیت و رفاه

(به انضمام نقد قوانین و مقررات جوانسازی جمعیت)

www.ketab.ir

مسعود عالمی نیسی

استادیار دانشگاه علامه طباطبائی (ره)

سرشناسه	عالمی، مسعود، ۱۳۵۶ - Massud Aleml
عنوان و نام پدید آور	بررسی تطبیقی سیاست‌های جمعیت و رفاه: (به انضمام نقد قوانین و مقررات جوانسازی جمعیت) / مسعود عالمی نیسی؛ به سفارش مرکز همکاری‌های تحول و پیشرفت ریاست جمهوری؛ مجری انتشار بنیاد توسعه فردا؛ نظارت علمی احمد محجوبیان.
مشخصات نشر	تهران: تینای طهرانی، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	۳۳۳ ص.: جدول (بخشی رنگی)، نمودار (رنگی)؛ ۲۹×۲۲ س.م.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۹۸۰۹۹-۵-۲: ۵۰۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبا
یادداشت	واژه‌نامه.
یادداشت	کتابنامه: ص ۳۲۵
موضوع	سیاست جمعیت -- مطالعات تطبیقی
موضوع	Population policy -- Comparative studies
موضوع	جمعیت -- ازدیاد -- جنبه‌های اجتماعی
موضوع	Overpopulation -- Social aspects
موضوع	ایران -- سیاست جمعیت
موضوع	Iran -- Population policy
شناسه افزوده	محجوبیان، احمد
شناسه افزوده	ایران. ریاست جمهوری. مرکز همکاری‌های تحول و پیشرفت
شناسه افزوده	بنیاد توسعه فردا
رده بندی کنگره	BH۸۸۳/۵
رده بندی دیویی	۳۰۴/۶۶
شماره کتابشناسی ملی	۸۷۱۵۱۹۷
وضعیت رکورد	فیبا

مشخصات کتاب

عنوان:	بررسی تطبیقی سیاست‌های جمعیت و رفاه
نویسنده:	مسعود عالمی نیسی
به سفارش:	مرکز همکاری‌های تحول و پیشرفت ریاست جمهوری
مجری انتشار:	بنیاد توسعه فردا
نظارت علمی:	احمد محجوبیان
طراح جلد:	مهدی جان‌زاری
امور فنی چاپ:	علیرضا فولادگر
نویت چاپ:	اول، پاییز ۱۴۰۰
انتشارات:	تینای طهرانی
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۹۸۰۹۹-۵-۲
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
قیمت:	۵۰,۰۰۰ تومان

فهرست

۹	مقدمه
۱۱	پیشگفتار
۱۳	فصل اول: کاهش باروری و سالمندی جمعیت در اروپا؛ علل، پیامدها و سیاست‌ها
۱۵	خلاصه
۱۵	چالش جمعیتی اروپا
۱۶	هدف و رویکرد مطالعه حاضر
۱۶	یافته‌های پژوهش و دلالت‌های سیاستی آن
۲۱	زمینه‌های پژوهش‌های آینده
۲۲	دیدگاه نهایی
۲۲	بخش اول؛ زمینه جمعیت در اروپا- اهداف و روش‌های مطالعه
۲۲	زمینه
۲۴	چهارچوب مفهومی
۲۸	اهداف پژوهش
۲۸	روش تحقیق
۳۰	ساختار گزارش
۳۰	بخش دوم؛ مرور ادبیات- روابط الگوی مفهومی و تأثیر سیاست‌ها
۳۰	عوامل مؤثر بر باروری و تشکیل خانواده و عوامل مؤثر بر مهاجرت بین‌المللی
۳۹	تأثیر باروری، تشکیل خانواده و مهاجرت بر ساختار جمعیت
۴۰	تأثیر ساختار جمعیت بر همبستگی اجتماعی
۴۳	برخی اقدامات سیاستی خاص
۷۴	جمع‌بندی نهایی
۷۶	بخش سوم؛ داده‌ها چه می‌گویند؟ ساختار جمعیتی و ریشه‌های آن در روندهای جمعیتی
۷۶	مقدمه
۷۷	ساختار جمعیت
۸۸	روندهای جمعیتی زمینه‌ساز
۹۹	جمع‌بندی نهایی

بخش چهارم؛ پنج مطالعه موردی تغییرات جمعیتی (فرانسه، آلمان، لهستان، اسپانیا و سوئد).....	۱۰۱
مقدمه.....	۱۰۱
مطالعه موردی: فرانسه.....	۱۰۴
مطالعه موردی: آلمان.....	۱۲۳
مطالعه موردی: لهستان.....	۱۳۹
مطالعه موردی: اسپانیا.....	۱۵۳
مطالعه موردی: سوئد.....	۱۶۵
جمع‌بندی نهایی.....	۱۸۰
بخش پنجم؛ یافته‌ها و دلالت‌ها برای سیاست‌گذاری و پژوهش.....	۱۸۱
بررسی اجمالی.....	۱۸۱
دلالت‌های سیاستی.....	۱۸۳
جمع‌بندی.....	۱۹۰
فصل دوم: برنامه راهبردی ملی جمعیت در جمهوری بلغارستان (۲۰۰۶ تا ۲۰۲۰).....	۲۰۷
مقدمه.....	۲۰۹
بخش اول. توسعه جمعیت جمهوری بلغارستان.....	۲۱۰
بخش دوم. اهداف، اولویت‌ها و روندهای راهبردی در سیاست جمعیتی.....	۲۴۳
بخش سوم. اقدامات ذیل خطوط کلی.....	۲۴۷
بخش چهارم: اجرای راهبردهای جمعیتی و گزارش ارزیابی.....	۲۶۰
بخش پنجم: نتایج مورد انتظار.....	۲۶۴
واژه‌نامه.....	۲۶۵
شاخص‌های پایه برای رصد راهبرد ملی جمعیت ۲۰۰۶ تا ۲۰۲۰.....	۲۶۷
فصل سوم: نقد و بررسی قوانین و مقررات جوانسازي جمعیت در ایران.....	۲۶۹
الف) وضعیت کنونی جمعیت در ایران.....	۲۷۱
ب) هدف جمعیتی.....	۲۷۳
ج) برنامه دیگر کشورها.....	۲۷۳
ج-۱) رویکردهای سیاستی کشورها.....	۲۷۳
ج-۲) انواع اقدامات کشورها.....	۲۷۷
د) قوانین و مقررات جوانسازي جمعیت در ایران.....	۲۹۰

مقدمه

برنامه تنظیم خانواده یا تنظیم جمعیت در ایران، طی چند دهه با موفقیت به اجرا گذاشته شد. مدافعین برنامه تنظیم جمعیت، به بهانه محدودیت منابع، عنوان می‌کردند که کشور ظرفیت جمعیت بزرگ را ندارد و به خاطر محدودیت درآمدهای نفتی از عهده تأمین هزینه‌های ضروری همچون بهداشت، آموزش و امنیت برنمی‌آید؛ در آن زمان از جانب آن‌ها، افزایش جمعیت به معنی کاهش رفاه عمومی و یا توزیع فقر تحلیل می‌گردید.

استدلال محدودیت منابع بر پایه فرض غلطی استوار بود؛ زیرا آن‌ها، ثروت ملت ایران را صرفاً منابع خدادادی همچون معادن و مزارع فرض کرده بودند و سایر منابع ثروت و قدرت را همچون کار صنعتی، فکری، علمی، فنی، هنری و غیره به کلی نادیده گرفته بودند و توجهی به مشکلات کاهش جمعیت و یا منافع افزایش جمعیت نداشتند و بدیهی است که رشد جمعیت به شکوفایی علمی، فنی، صنعتی، هنری و اقتدار نظامی کمک می‌کند، چنانکه کشورهای ثروتمند و صنعتی اروپایی و آسیایی همگی از لحاظ منابع سرزمینی فقیر می‌باشند و بسیاری از کشورهای صادرکننده مواد خام در زمره کشورهای فقیر قرار دارند.

ایران هم با وجود اینکه دارای یک درصد از جمعیت جهان است و هفت درصد منابع معدنی جهان را در اختیار دارد، اگر بخواهد کشوری مرفه‌تر و ثروتمندتر شود باید به جای صادرات مواد خام، کالاهایی با ارزش افزوده بالاتر تولید و صادر کند؛ به عبارتی افزایش رفاه و ثروتمندی کشور از مسیر فعال‌سازی همه ظرفیت‌ها و به خصوص توسعه ظرفیت نیروی کار صنعتی، حاصل می‌شود؛ نیازی به توضیح نیست که صنعتی شدن، دارای فرآیند پیچیده‌ای است و صرفاً با تصمیمات صحیح و عزم مدیران سیاسی و اقتصادی کشورها، محقق نمی‌شود؛ بلکه الزامات دیگری از قبیل داشتن بازار بزرگ، بالندگی جمعیت، آموزش پیشرفته و رشد توانمندی فردی و سازمانی، تحول در بوروکراسی و در مناسبات اجتماعی و رشد مطالبات مردمی برای توسعه صنعتی درون‌زا به شدت ضرورت دارد. کما اینکه بخش مهمی از محصولات صنعتی و اکثر انواع خدمات، نیازمند بازار بزرگ محلی هستند و بدون جمعیت کافی، بازار بزرگ محلی شکل نمی‌گیرد و برای کشورهای با شرایط مشابه با ایران، داشتن بازار بزرگ داخلی و چرم بزرگ صنایع متعارف، مرحله مقدماتی برای تکوین و شکوفایی صنایع پیشرفته است و علاوه بر رشد صنعتی، به‌طور کلی رشد کمی و کیفی علم و فناوری، خلاقیت‌های هنری و ادبی و کلیه خدمات تخصصی، همگی نیازمند انبوه نیروی انسانی آموزش‌دیده و ماهر است و برای مثال پیشرفت خدمات درمانی، نیازمند کادر متخصص و بیماران ثروتمند، آن هم در کمیت بسیار است و اصولاً با جمعیت اندک، زمینه و فرصت طبیعی برای پیشرفت درون‌زا در اکثر زمینه‌ها فراهم نمی‌شود. این موضوع، دارای آن‌چنان اهمیتی است که کشورها در قالب اتحادیه‌های تجاری و گمرکی به هم می‌پیوندند تا مزیت بازار بزرگ و جمعیت بزرگ را به وجود آورند و یا کشورهای کوچکی همچون سنگاپور و یا امارات عربی به هاب بازرگانی مبدل می‌شوند تا شرایط و مزیت یک بازار بزرگ را ایجاد کنند؛ (البته مناطق آزاد بانکی از این قاعده مستثنا هستند؛ آن‌ها اصولاً به تولیدات صنعتی نیازی ندارند.) کما اینکه کشور

پرجمعیت و بزرگ ایالات متحده آمریکا با وجود داشتن جمعیت بزرگ و ثروت عظیم و آموزش پیشرفته برای تداوم و سرعت دادن به پیشرفت‌های علمی و فنی، نیازمند جذب نخبگان سایر کشورها است؛ واضح است که فقط چند درصد از جمعیت یک کشور دارای استعداد فوق‌العاده هستند و در یک جمعیت بزرگ‌تر، افراد «بااستعداد» بیشتری یافت می‌شود و کشورهایی که افراد بااستعداد بیشتری داشته باشند، توانمندتر و پیشرفته‌تر خواهند شد.

به هر حال به رغم اینکه همگان رشد اقتصادی سریع کشورهای بدون منابع و یا پرجمعیت را مشاهده می‌کردند؛ ولی به خاطر نگرانی از فقر و یا اعتماد به توصیه‌های برخی منابع خارجی، برنامه‌ریزان کشور به دنبال کنترل جمعیت برآمدند و همه عوامل باهم همکاری کردند و فرهنگ فرزند کمتر را جا انداختند؛ برنامه کنترل جمعیت، شاید موفق‌ترین برنامه‌ای باشد که بعد از انقلاب در ایران پیاده شده است؛ در این اثناء، وزارت بهداشت، مأموریت عقیم‌سازی مردان و زنان را به خوبی اجرا نمود؛ وزارت مسکن، واحدهای هفتاد متری را الگوی مسکن اعلام کرد که مناسب خانواده‌های دو الی سه نفره بود؛ حق اولاد در فیش حقوقی کارکنان به چند ریال تنزل داده شد؛ حتی بیمه‌ها می‌خواستند بچه سوم خانواده را پوشش ندهند و کار به جایی کشیده شد که کسانی پیشنهاد داده بودند که برای فرزند سوم خانواده، شناسنامه صادر نشود!

ظاهراً بیمه‌ها و صندوق‌های بازنشستگی توجه نداشتند که توقف رشد جمعیت درنهایت به ورشکستگی آن‌ها می‌انجامد؛ چنانکه نه تنها به برنامه تنظیم خانواده اعتراض نکردند، بلکه مشتاقانه با آن همراهی کردند و اکنون با مشکلات بزرگی مواجه شده‌اند.

اکنون کنار گذاشتن برنامه‌های کنترل جمعیت کفایت نمی‌کند بلکه برنامه‌ریزان کشوری می‌بایست با جدیت برنامه‌هایی برای احیاء رشد جمعیت و رسیدن به نرخ مطلوب پیاده‌سازی کنند و این کار آسانی نخواهد بود؛ اگر برنامه‌های کنترل جمعیت، بار بودجه‌ای چندانی نداشت؛ ولی برنامه افزایش رشد جمعیت مستلزم صرف هزینه و بودجه خواهد بود.